

RECENZJE

Alicja Kurnatowska (Red): Ekologia. Jej związki z różnymi dziedzinami wiedzy medycznej. Warszawa 2001, PWN, 189ss. ISBN 83-01-13558-1.

Redaktor podręcznika, Prof. zw. dr hab. n. med. Alicja Kurnatowska, zaprosiła do jego opracowania 11 profesorów nauk medycznych, z których każdy przygotował oryginalny rozdział, wiążący problemy jego specjalności z ekologią, uwzględniając wpływ pojedynczych czynników środowiska lub ich zespołów na powstawanie chorób człowieka.

Zakres tematyki odpowiadający zainteresowaniom Autorów zapowiada, jak myślę, kontynuację tego typu opracowania (np. wpływ czynników środowiskowych na powstawanie i przebieg chorób nowotworowych, zagadnienie chorób zawodowych, wpływ środowiska na występowanie chorób układu oddechowego itp.). Proponowałbym szersze uwzględnienie tematów związanych z promocją zachowań prozdrowotnych, przez co na pewno poszerzyłby się krąg odbiorców. Nasze zdrowie zależy w 50 – 55% od nas samych, na wpływ środowiska przypada 10 – 15%. Moja wysoka ocena merytoryczna poszczególnych rozdziałów wynika z oryginalności tematyki oraz tego, że wyniki badań własnych Autorów zostały przedstawione z autentyczną pasją ludzi nauki. Każdy rozdział stanowi swoistą „perełkę”, prezentuje znakomity warsztat metodologiczny; nie mam zastrzeżeń do ujęcia i wyłożenia materiału w poszczególnych rozdziałach.

Zaletą polityki prowadzonej przez Redaktora, Panią Profesor Alicję Kurnatowską, jest to, że nie narzuca zbyt wyraźnie Autorom dyscypliny w jednolitym schemacie pisania wykładów. Ideą łączącą wszystkie rozdziały jest szeroko rozumiane i pojemne hasło „Ekologia”.

Tło ekologiczne nauk medycznych jest bardzo złożone. Związane jest m.in. z pojęciem antropopresji i jej rolą w zaburzeniach biosfery, chorobą, jako szczególnym układem ekologicznym, populacją, jako złożoną strukturą biologiczną o licznych układach regulacji sprzężenia zwrotnego ujemnego i dodatniego, sześciowymiarowym układem stanowiącym makro-system człowieka współczesnego, wspólnymi dla ekologii i medycyny zasadami poznania naukowego. Szerzej omówiono 2 przykłady – system ekologiczny malarii oraz zjawisko lekooporności drobnoustrojów (Kadłubowski).

Następnie przedstawiono izolowane makro-ekosystemy, w których szczególne warunki społeczne i kulturowe sprzyjają rozwojowi i utrzymywaniu się w populacji człowieka chorób zakaźnych układu nerwowego. Dotyczy to, np. populacji Fore (Nowa Gwinea), gdzie występuje zawsze śmiertelna ataksja mózdkowa – Kuru; populacji Chamorro (wyspa Guam na Pacyfiku), w której opisano: zespół parkinso-

nizm – otępienie oraz zespół przypominający stwardnienie zanikowe boczne. Warto zaznaczyć, że autor (Liberski) brał bezpośredni udział w badaniach nad identyfikacją czynnika zakaźnego tych ciężkich chorób, zwłaszcza Kuru.

Wykazano, że długotrwałe narażenie organizmu człowieka na infekcje lub inwazje, zatrucia lub niedożywienie wywołane czynnikami biotycznymi środowiska – może prowadzić do wystąpienia zespołów rzekomo nerwicowych, których obraz kliniczny jest bardzo zbliżony do nerwic. Jednakże rozpatrując wpływ środowiska na stan psychiczny człowieka uwzględniono również psychozy reaktywne. Trzeba dodać, że w przypadkach schizofrenii lub psychozy afektywnej (dotyczy to głównie depresji) negatywne czynniki środowiska społecznego, np. różnego rodzaju urazy psychiczne, mogą wywierać wpływ właściwy dla tzw. czynników spustowych. W przypadkach psychoz reaktywnych – stanowiących patologiczną reakcję na uraz psychiczny – sytuacja urazowa, np. negatywne oddziaływanie socjosphery, jest czynnikiem etiologicznym, a więc odgrywa zasadniczą rolę w powstawaniu psychozy (Jarosz).

Dużą grupę chorób – związanych ściśle z czynnikami abiotycznymi i biotycznymi środowiska – stanowią alergie. Są to alergie skórne, nieżyty nosa, astma oskrzelowa, u części zaś chorych – postacie uczuleń zagrażające życiu. Alergeny środowiskowe stanowią czynniki biotyczne lub abiotyczne, np. związane z aerosferą i litosferą. Podstawą profilaktyki jest eliminowanie ze środowiska substancji uczulających (Górski).

Czynniki środowiska wpływające na ujawnienie się alergii pokarmowej u dzieci stanowią wypadkową narażenia (ekspozycji) na pokarmowe czynniki uczulające oraz zanieczyszczenia środowiska. Wśród najczęstszych alergenów uwzględnia się mleko krowie i jego przetwory, jaja kurze, owoce cytrusowe, pszenicę, kakao i czekoladę. W okresie niemowlęcym alergię pokarmową na białka mleka krowiego stwierdza się aż u 2 – 5 % dzieci karmionych sztucznie. Symptomatologia alergii pokarmowej wiąże się z objawami ze strony przewodu pokarmowego, skóry i układu oddechowego. W toku tzw. marszu alergicznego dochodzi do zmiany lokalizacji narządowej objawów w późniejszych przedziałach wiekowych, z dominowaniem astmy oskrzelowej u dzieci przedszkolnych oraz alergicznego nieżyty nosa – w okresie szkolnym. Podstawę profilaktyki stanowi karmienie naturalne niemowląt (Wąsowska-Królikowska).

Czynniki środowiskowe w chorobach gruczołów dokrewnych rozpatrzono biorąc pod uwagę wpływ niedoboru jodu na przykładzie chorób tarczycy, a więc patomechanizm wola endemicznego, znaczenie innych środowiskowych czynników wolotwórczych, stan niedoboru jodu w Polsce, zapobieganie wolu endemicznemu, a także rolę nadmiaru jodu w powstawaniu autoimmunologicznych chorób tarczycy. Odrębnie omówiono problemy skażenia środowiska jodem radioaktywnym, wpływające na rozwój chorób tarczycy, ze szczególnym uwzględnieniem nowotworów, a także zanieczyszczenia środowiska substancjami o aktywności estrogenowej i ich możliwy ich udział w etiopatogenezie chorób układu dokrewnego (Pawlikowski).

Omówiono niekorzystny wpływ różnych czynników abiotycznych środowiska na układ krążenia. Dotyczy to, m.in. wieloczynnikowego działania klimatu, np. zbyt wysoka lub niska temperatura, nadmierna wilgotność powietrza, wahania ciśnienia atmosferycznego, wiatry; zanieczyszczenia chemiczne aerosfery, zwłaszcza dwutlenkiem i tlenkiem węgla, dwutlenkiem siarki lub dwutlenkiem azotu, a także ołowiem, kadmem, kobaltem. Na rozwój choroby wieńcowej i innych chorób serca wpływają różne uzależnienia od alkoholu, nikotyny, narkotyków lub niektórych leków, wywołujące także zaburzenia socjofery w najbliższym otoczeniu, a więc – w rodzinie, kręgach przyjaciół i osób związanych zawodowo. Nadmierne obciążenie psychiczne doprowadza do sytuacji stresowych, mogą więc ujawnić się psychozy, zaburzenia typu nerwicowego, a to prowadzi do izolacji społecznych (Krzemińska-Pakuła).

Odrębnie przedstawiono na tle piśmiennictwa wyniki badań własnych (Małeczka-Panas) nad wpływem alkoholu etylowego na strukturę i czynność trzustki, w przebiegu jej zapalenia. Nadmierne spożywanie alkoholu może być czynnikiem etiologicznym ostrego nawracającego zapalenia trzustki, które często prowadzi do przewlekłego zapalenia tego narządu, o wysokiej śmiertelności (ok. 50%). Zaburzenia funkcji zewnątrzwydzielniczej i wewnątrzwydzielniczej trzustki wiążą się z tworzeniem torbieli pozapalnych i ognisk zwapnienia, w części przypadków wymagających leczenia operacyjnego.

Spożywanie dużych ilości alkoholu, zwłaszcza piwa, oraz wysokokalorycznych produktów żywnościowych, a także siedzący tryb życia – w krajach wysoko rozwiniętych ekonomicznie (USA, Europa) – prowadzi do nadwagi lub otyłości. Jednocześnie około miliarda mieszkańców innych krajów cierpi na przewlekłe niedożywienie. Otyłość więc i niedożywienie należy postrzegać, nie tylko w kategoriach medycznych, lecz także – jako zaburzenia eko- i socjofery (Drygas).

Wśród czynników abiotycznych środowiska, związanych z rozwojem cywilizacji, a więc technosfery, szkodliwych dla człowieka, ważną rolę odgrywa hałas. Jego działanie może być bezpośrednie – na ucho środkowe i wewnętrzne, lub pośrednie – na układ nerwowy i odruchowe czynności różnych narządów (gruczoły dokrewne, układy pokarmowy i krążenia). Szkodliwe działanie hałasu ujawnia się najczęściej po pewnym okresie ekspozycji, a straty z tego tytułu, oceniane w dziesiątkach miliardów dolarów, związane są z większą absencją chorobową, wydatkami na leczenie, mniejszą wydajnością pracowników, a nawet kalectwem. W Unii Europejskiej przygotowuje się akty prawne, mające skuteczniej niż dotąd chronić środowisko człowieka przed nadmiernym hałasem (Kurnatowski).

Wysoka prewalencja dermatofitów w wielu populacjach człowieka powoduje, że grzybice skóry zalicza się do chorób stanowiących problem społeczny. Wiąże się to, m. in. z częstymi transmisjami wśród ludzi (dermatofity autropofilne), a także od zwierząt w otoczeniu człowieka (zoofilne) lub pochodzącymi z litosfery (geofilne). Odrębności biologiczne dermatofitów – w stosunku do innych grzybów, np. zdol-

ność do rozkładania keratyny, wytwarzania różnorodnych zarodników, zróżnicowana termo- i osmotolerancja, heterotallizm i inne właściwości, ułatwiają proces zarażenia człowieka z jego środowiska (Kwaśniewska).

Wielogniskowe zarażenia grzybami u ludzi – ciągle niedostatecznie poznane – cechują różnorodne aspekty ekologiczne, zwłaszcza związane z układem trawiennym. Bowiem ten otwarty układ wchodzi w bliski, stały kontakt ze środowiskiem zewnętrznym, z którego transmisje grzybów są najczęstsze. Przypuszcza się także, że wielogniskowe zarażenie w obrębie narządów układu trawiennego sprzyja transmisjom wewnątrzustrojowym prowadzącym do inwazji uogólnionych (Kurnatowska).

Oceniany podręcznik ma wszystkie zalety tego typu opracowania. Tytuły poszczególnych rozdziałów, kompozycja pracy została wybrana przez Redaktora w sposób optymalny: to układ nerwowy i układ immunologiczny decydują o naszym miejscu w otaczającym nas środowisku. Tytuł i podtytuły dzieła odpowiadają treściom zawartym w opracowaniu. Wartość dzieła podnosi właściwie dobrany materiał ilustracyjny i tabelaryczny.

Zbiór wykładów autorskich profesorów medycyny jest adresowany nie tylko do studentów Uniwersytetu Medycznego i Akademii Medycznych, lecz także innych Uczelni. Jest to próba poszukiwania wspólnego języka i podobnej interpretacji wielu zjawisk z pogranicza ekologii i wybranych dziedzin wiedzy medycznej.

Andrzej Denys